

ספרות ההשכלה ומבקריה

כדי להראות את הדרך הנלווה של הקר הספרות הרי מקדיש בן נחום פרק לרמח"ל וכל כולו דוגמה נר ספה לדרך האמורה. ציכוד טורח בן נחום בגילויים של ניעוצות הש" כלה אצל רמח"ל, משל ניוועש מזה, שעה שהמדובר הוא בחקר מכלול פעלו של רמח"ל ותשתיתו הנפשית. אני מבין לצהלתו של בן נחום עם גילוייו: "לגמרי ברוח ההשכלה" (116) ברמח"ל, שעה שאין הוא טורח להקדיש תשומת לב כלשהי (ואינו יודע אם במח" כוון ואם מתוך העלם ידיעה) למח" קרי השנים האחרונות בענין זיקת רמח"ל או איזיקתו לשבתאות. כל זה אינו קיים כלל, והעיקר הב הגילויים, שלרוב אין בדוחק הב ליסודות ההשכלה אצל רמח"ל, לשם עשייתו "חתך-כראשית" לספי רוח ההשכלה העברית בזמן החדש.

וגא וראה למשל אינו השיבות מייחס המחבר לספרות אירופית, שמיווגה עם זו שלנו מפרה ומע" שיר ואילו בהעלם אחד הוא מדבר בהשקפת רמח"ל, "הסותמת את הגולל על ימי הביניים שלנו וכי וכר" (118—120). וכן הוא מתדיין ב"שגיאתו היסודית של ג. שלום", שעה שנראה לי שלא עיין ל צרכו במחקרו של הכס זה. שאילו עשה כן לא היה בא בארגומנטציה מעין זו: "וזה הטעם שצמרת הת" גועה המשיחית בארצות פיאודליות טיפוסיים (תורכיה, פולין) החליטה בסופו של דבר לפרוץ מתוך מסג" רת, תנאי הייבור" היהודיים וכי וכי" (128) וכדומה בטענות מסוג זה.

ודאי, שבמקום החסר התדיינות כלשהי, יודע בן נחום להעניק כ" קיים נאים. מסוג זה הוא הפרק על המאספים. המתעלה גם בצורת הכי תיבה לדרגה רמה ביותר, ברם משבא הוא להיינה וברנה הוא מה" טיא שוב את המסרה. הוא עושה את השבוגם היהודי וכל כולו כמובן שלילי ביותר, אף בכך אין כל חידוש. החידוש הוא שבנואו לדבר בהיינה וזיקתו למעמד העובדים — ואף כאן הפסק הוא שלילי כמובן — אין המחבר מספר לקוראיו, כי את השיר הנפלא והנרוע, ביותר של מעמד העובדים במאה הי"ט כתב דוקא היינה זה, תלא הוא השיר על האורגים משלויה ("די שלעזישע וועבער", שהיה להמנון הפועלים, מובן שאין הוא מזכיר את קשריו של היינה עם כל החוגים הרדיק" ליים ואף הקומוניסטיים במחצית הראשונה של המאה הי"ט (מארקס, הרווג ועוד).

בן נחום מקדיש פרק שלם לא. ש. ל"ב ד מן, "אבי הסוציאליזם העברי", שבו עושה הוא רוב מאמ" צים להחזיר לו את כבודו הראשון, שליברמן לא החימר בו לעולם, להיות הפותח של הסוציאליזם הי" הודי-הלאומי, הוא הכבוד ייכותה הטורים האלה ביקש לשללו ממנו לפי שאין הוא מגיע לו. הרבה יש לומר בפרשה זו ומחמת קוצר הי" ריעה ובעיקר לפי שאני קצת "נוגע" בובר, אומר רק זאת: אף כאן, ככל הארגומנטציה של המחבר במקומות אחרים, אין הוא מביא חומר חדש אלא מבקש לפרוש בפירושים דחוקים ביותר את שהוא מבקש לראות בליברמן, עיון פשוט ללא כל פרישות באגרות ליברמן לסמירנוב (במהדורות קלטן סרמר) מלמד, שהיה ליברמן העברי מנשרו של "קול העם" של ימינו ואולי בקצת יותר חיבו. לעברית, דבר שאינו שייך להתכתשותו הגלויה לעמנו וכל השייך לנו. אומר המח" בר, ש"ליברמן לא היה מוכשר לוותר" (על הנקודה היהודית) וב" אמת הוא ויתר ובקלות יתירה ומפ" ליאת, אף אין זה הוגן לכתוב על לילינבלום, שהיה בכלל אלה "שהשתיקו את קו מצפונם הסג" יאליטי", ראשית, משום שמל"ל לא היה מעולם איש שהשתיק את קו מצפונם, ושנית, המחבר סותר את עצמו ובמקומות אחרים הוא כותב על מל"ל: "בכל גלגוליו הרוחניים ביטא את מיטב מצפונ" (243) וחוזר על כך בנוסח דומה (277), ובענין ליברמן אין אנו חיים מפי ברוכוב (240) אלא מפי עדותו של ליברמן עצמו מה גם שמחבר" נו מביא מפי ברוכוב עצמו ציטטה המחזקת את דבריו (269).

ברם לאוירה שונה נכנס מחבר" נו בבואו לדבר בבני ארצו הקרובים לה, בני ליטא, כאן בדברו בשלושת הריצים (מיכ"ל, שניאור זק"ש ויל"ג) הוא "מתחמם" ואף "מתחמם" הוא את הקורא, אולם כאמור, אין כאן חידושים לא בתפיסה ולא בפרטים אלא גילוי התפרקות כנה וביחוד שאלה בודאי דמויות בולטות הן בספרות ההשכלה העברית.

כאמור, יפים הם פרקי ליטא בספר, ואין פלא בכך. המחבר גדל והתחנך על ברי של המסורת הספרותית העברית של ליטא, היא המסור" רת שעליה אנו למדים מספר אחד שיצא זה מקרוב והמוקדש לאביו של מחברנו⁽¹⁾. הכרתי את האיש ותמיד היה בעיני הדמות האידיאלית של המר" רה העברי בגולה. שהיה גם נושא התרבות וגם איש תרומות. הספוג מיטב התרבות העברית שלנו. הורה בחוץ לארץ וכן כאן, בסתח תקוה ובתל אביב (בגימנסיה "הרצליה"). פתח תקוה שמלפני שלושים שנה לא שפעה במיוחד פינות תרבות, בכיתו של שלום שטרייט ז"ל יכולה להזרמן עם יעקב רבינו" ביץ, א. נ. פרחיהו ז"ל ייבדל לחיים ש. הרברג. כאן היתה קולחה שיהיה בעיני תרבות וספרות וכאן הכרתיו לדעת. הספר שלפנינו מלא וגדוש בזכרונות של רעים ותלמי" דים ואין זה מן התיכ" שבן נחום, הבן, תורים כאן סיפור נלהב ביותר על אביו ואף לא מקרה הוא שכאן הדפיס את מסתו, הנלחבת לא פחות, על שלושת הרעים, העובן המתפרסם כאן הוא מעט וצניה ביותר, ברם גדול ממנו הוא רהש ההוקרה שהותיר בלכבות הרבים, שרק אפס קצוה בא לידי גילוי בספר-זכרון זה.

ג. קרשל

הספר, שאני בא לדבר בו עתה⁽²⁾, זכה בימים אלה לפרס הספרותי להכמת ישראל" על שם ד"ר חיים קוגל, שעירית חולון מעניקה מדי שנה בשנה, וכיון שאין הספר עוד בבהינה, טוב יודיעה, מותר לדבר בו ועליו בגילוי לב, כפי שפועה זאת המחבר לגבי מבקרי ספרות והוקריה, שאינם המימדידים אחר, הספר מורכב ממאמרים שנתי פרסמו באכסניות שונות ומשום כך הוא עירוב של הטיבות שונות, ברם גם באלה ניתן להבחין שהי חסרי בות-עיקר — חלק ההתדיינות של המחבר עם אחרים, והחלק, שבו כמה הערכות על סופרי תקופת ההשכלה העברית, ושקד כנראה הפ" הבו לא לשנות קקוצו של יוד מנתינתו הראשונה של המאמרים ואף הותר אמירות אנאכרוניסיות לא מעטות (בריש המסה על ליברמן נאמר: "שבעים שנה לאחר מותו" וכן בריש הדברים על יל"ג: "מת לפני המשים שנה" וכיוצא באלה). המחבר יוצא חוצץ נגד מבקרי ספרות ההשכלה העברית, החל בדב סדן וב קורצווייל וכלה בא. קריב. אין האמורים זקוקים לא" פוטרופסותו של מישוה, אם להג" תם ואם לצידוק טענותיו של מחב" רנו, ברם מבחינת ההגינות לגבי הקורא, שלו בעיקר מכוונים דברים אלה, חובה לומר, שכבר בריש התקפה על סדן יש משהו המעורר תמיחות לרוב, סדן פירסם מחק" רים, מסות ומאמרים לרוב בבעיות ההשכלה העברית וכן את מחברתו: "על ספרותנו" (תשי"א, שכונסה עתה לספרו: "אבני בדק"), מכל אותה ספרות, המצטברת אולי לכמה כרכים, לא מצא לנחוץ מחברנו הנכבד לתלות בו את יתר השגותיו אלא ראיון ענדפס ב"משא"... מתוך כך אין פלא שהוא נספל לטפל יאינו נדרש לעיקר, לאמור, לא זו הבעיה אם ספרות ההשכלה חשובה ועריפה מכל שאר תרמיים בישראל, אלא, ולכן הקדיש סדן עיונים מעמיקים ואף ראשונים במינם, כיצד תפסו ספרות השכלה זו חוקריה עד ימינו ועז בכלל, מערבב איפוא בן נחום שברים וקטעים מ"חזיתו" העיקרית של סדן ומערבבם בש" אינם מינם, במידה שמצטרף דח" ליל, שלעומתו וכנגדו הוא יורה חיציו.

אמת, לא מעט דברי טעם מצר" יים כאן על ההשכלה — ואלה אינם חדשים כל עיקר ולא היה צורך להטריחם בפעם האלף, לער מה זאת מצויינת דרכו של בן נחום, כבר בעמודים הראשונים, בארגומנטציה רגשית, הבאה ברוב דברים, שאינם מוסיפים נתונים להכרעתן של הבעיות לגופן, הבעיה אינה כלל ועיקר בעימות החת"ם סופר לעומת וייל אלא בענין גדול וחשוב מזה, שאותו הגדיר לפני עשרות בשנים מבקר עברי בעל שיעור קומה לא שכיה — אלעזר אטלס, הוא שאל שאלה פרינציפי יונית, הניחנת ענין גם לכאן: היסטוריון כולל (ובנידן דגן — חוקר ספרות ולו גם חוקר ספרות ההשכלה בלבד) המקצה משפטים ספורים על ה"שולחן ערוך" ומר" תיב את הדיבור על "לישרים חר" לת" (המדובר הוא כמובן בגרץ) מראה לא רק אי הכנה אלא דיס" פרופורציה הפורצת את כל הגבר לות, שכן חייב הוא לדעת מה מקום נכבד תפס השולחן ערוך בחיי העם בכל תפוצות ישראל מזה ובאופן יחסי לו הספר "לישרים תהלה" מזה, ובראייה כוללנית זו חייב גם הוקר-ספרות ולו גם של חלק מסויים בה, וכל המאבד פרו" פורציה זו מעיד על עצמו שהוא מסתובב בחלץ של מעים ללא משי מעות. הוא הדין בעימות: הח"ם סופר וייל, לית מאן דפליג שהחת"ם סופר היה חשוב פווייל, ולא יועילונו כאן לא המיתוד המארכיסטי ותיאורים ההופטים עמודים מרובים על התפוחות הבורגנות, הקאפיטאליזם וכי וכי ולא כל שכן הדיונים בסתירותיו של הקאפיטאליזם (ראה ביחוד עמ' 67), כבר בגרנו היום במידה מספ" קת כדי לא להיבהל עוד מטרימיו" לוגיה זו, לעומת זאת, אין בידה להסביר את "מפת הנסיגה" של העברית בלשונו של סדן, שעה שאצל סדן מתבארת, נסיגה" זו של העברית ממערב ושרשיותה במזרח היטב היטב ויעיון שם, אדרבא אם יקרא המחבר בעיון את הספרות הנזכרת של סדן ילמד לדעת, שהוא אף מגדיל מעשי ההש" כלה העברית שראו מעבר למצי" אותם עברית חיה ובלא יודעין ואולי גם ביודעין טרחו לשם עבי רית הוץ מציאות של חיים ושל ספרות שלא היתה צריכה כלל לזו הטירות.

ואם נקט סדן דוגמה של רמח"ל,

⁽¹⁾ דניאל בן נחום, במעלה

דורות, עיונים בספרות ההשכלה,

מרחביה, ספרות פועלים, 1962.

⁽²⁾ ב. תיב המורה, ספר זכרון

לא. נ. פרחיהו, ועדת המערכת:

ד"ר ב. בן יהודה, ד. בן נחום,

שמעון זק, ד"ר יעקב לנדאו, דב

ליפץ ויעקב עמית, תל אביב, 1962.

תוספת קטנה

לרשימתי על הערוכת הזכרון למ בלבן ("דבר" ז בשבט) אר" סיף: מלבד ארבעה ספרים נלקחו כל המוצגים מאספו הפרטי, היקר והחשוב, של מר מ. סורג' שטרן בתל אביב.

מכון גנויים" מבקש

מכון "גנויים" שליד אגודה הסופ" רים מבקש מכל אלה שיש ברישותם כתבי-יד, תמונות, איגרות, או שעמ" די בכתובים עם הסופרים המפור" טים להלן, שיום מותם או יובלם הל בחודש שבט, להודיע על כך לגנ" זים", רחוב קפלן 6 תל-אביב, ת. ד.

7097, טל. 222107.

לוי אריה אריאלי (אורלוף), (גפ' תשי"ג); יהודה יונוביץ (גפ' תשי"ח); בן-ציון כלץ (גפ' תשי"ח); ירוחם פישל (פיליפ) סרירמן (גפ' תשי"ד); דוד קסל (גפ' תרנ"ג); שלמה שפאן (גפ' תשכ"ב).